

BAKÜ-TİFLİS-CEYHAN BORU HATTI TÜM BÖLGENİN YARARINA OLACAK

Dr. Osman Nuri Aras
Qafqaz Üniversitesi
İİBF Dekanı
Bakü- AZERBAYCAN

Ekim-2005'de hizmete girmesi planlanan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC)'ın temellerinde 'asrın anlaşması' olarak tanımlanan ve 1994 yılında Hazar denizinin Azerbaycan sektöründe yerleşen 'Azeri-Çırac-Güneşli' yataklarının işlenmesine ilişkin imzalanan anlaşma yer almaktadır. Elbetteki dünya piyasalarına ulaştırılmayan petrolün üretimi bir anlam ifade etmeyecekti. Dolayısıyla 'asrın anlaşması'nın ardından enerji kaynaklarının dünya piyasalarına ulaştırılmasında temel ihraç boru hattının kararlaştırılması, enerji kaynaklarının etkin kullanımında Azerbaycan'ın en temel sorunlardan biri olmuştur.

Hem ekonomik hem de stratejik önemi nedeniyle, petrolün dünya piyasalarına ihraç yolunun belirlenmesi konusunda, petrol üretim anlaşmalarına katılma mücadelesinden daha büyük bir mücadele verilmiştir. Azerbaycan petrolerinin dünya gündemine girdiği günlerde, petrolün taşınması için 7-8 güzergahın gündeme gelmesine karşın Azerbaycan petrolerini çıkarmak amacıyla kurulan Azerbaycan Uluslararası Petrol Konsorsiyumu (AIOC)'nun hazırladığı raporla güzergah sayısı Bakü-Novorossiysk, Bakü-Supsa ve Bakü-Tiflis-Ceyhan olarak 3'e indirildi. Erken üretim petrolünün ihracında Bakü-Novorossiysk ve Bakü-Supsa hatlarında karar kılınırken, petrol üretiminin birkaç yıl içerisinde artması durumunda sözkonusu iki hat yetersiz kalacağından, batı piyasalarına ihraç için temel ihraç boru hattı olarak BTC kabul edilmiştir.

18 Eylül 2002'de Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan cumhurbaşkanlarının iştiraki ile temeli atılan BTC temel ihraç boru hattından 2005 yılının son çereğinde faaliyete geçerek, Ceyhan limanına ulaşacak petrol dünya piyasalarına ihraç edilmeye başlanacaktır. Boru Hattı Ekim-2005'de faaliyete başlayınca önce yılda 25 milyon ton, 2008 yıldan itibaren ise Ceyhan limanına her yıl yaklaşık 50 milyon ton (günde 1 milyon varil) petrol nakledilecektir.

Hazar'ın kıyısından dünyaya uzanan bir köprü olan BTC petrol boru hattı, başta Azerbaycan olmak üzere, Kafkasya ve Orta Asya'da yer alan ülkeler bakımından çok büyük stratejik ve ekonomik öneme sahiptir. Zira Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) döneminde zengin enerji kaynaklarını işleme, kullanma ve pazarlama ayrıca ürün fiyatını belirleme açısından Sovyetlerin merkezi yönetiminin tasallutunda olan bölge ülkeleri, SSCB'nin dağılmasının ardından, sözkonusu doğal kaynaklarını Rusya dışında alternatif bir yolla dünya piyasalarına ulaştırma ve/veya taşıma güzergahında yer alma imkanına ulaşmışlardır. Rusya dışında boru hatlarına sahip olunması ile hem ekonomik bağımsızlık açısından en temel adım atılmış olurken, hem de elde edilecek gelir önemli oranda artacaktır.

BTC'nin faaliyete başlaması ile bölgede yaşanacak denge değişikliği, Hazar'ın hukuki, ekolojik ve güvenlik sorunlarının çözümü ile ilgili görüşmelerin hızlanmasını da sağlayacaktır.

"Bakü-Tiflis-Ceyhan" petrol boru hattı faaliyete başlamasının ardından Azerbaycan ekonomisine dahil olacak gelirler artacaktır. Gelirlerdeki artış, Azerbaycan hükümetinin karşısında duran bütün sosyal ve ekonomik meseleleri çözüme daha geniş imkan yaratacaktır. BTC'nin faaliyete başlaması ile Azerbaycan'da kişi başına milli geliri yılda yaklaşık %20 artış kaydetmeye başlayacaktır. Dünya piyasalarında bir varil petrolün fiyatının 45 dolar olduğu

düşünüldüğünde, 2029 yılında Azerbaycan Devlet Petrol Fonu'nda 153 milyar dolar gelir toplanacaktır. Petrolün varil fiyatının, 60 dolar civarında olması durumunda ise Fon'da toplanacak gelir yaklaşık 200 milyar dolar olacaktır.

Azerbaycan petrolünün yanı sıra Kazakistan petrolünün de BTC boru hattından dünya piyasalarına ulaştırılması halinde, petrolün bölge ülkelerinin ekonomik gelişmesine ve bağımsızlığına etkisi daha açık olarak gözükecektir.

Kazakistan petrolünün de söz konusu güzergahtan taşınması hakkında görüşmeler devamlı olarak gündemdedir. Kazakistan tarafı ile petrolün taşınması için bütün belgeler hazırlanmıştır. Nitekim ChevronTexaco şirketi yılda 12 milyon ton Kazakistan petrolünün BTC ile naklini düşünmektedir. 'Total' (Fransa), 'Eni' (İtalya), 'Inpex' (Japonya) ve 'ConocoPhillips' (ABD) şirketleri de Hazar'ın Kazakistan bölümünde 'Kaşagan' yatağından çıkardıkları petrolü dünya piyasalarına BTC ile ihraç etmeyi (yılda 12 milyon ton) istemektedirler. Amerika'nın ikinci en büyük petrol şirketi olan ChevronTexaco'nun, kendinden sonra yedinci sırada yer alan Unicol'u satın alma kararını açıklaması da Kazakistan petrolünün BTC hattı ile dünya piyasalarına ulaştırılması açısından en son olumlu gelişmelerden biri olarak görülebilir. Zira Unicol'un Azerbaycan'da da payı bulunmaktadır. "Asrın Anlaşması'nda ilk olarak yer alan şirketlerden biri olan Unocal, Azeri-Çırak-Güneşli projelerinde %10.3, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattında %8.9 paya sahiptir. ChevronTexaco ise Kazakistan'daki büyük Tengiz yatağının üretimini ile ilgili projede esas iştirakçilerdendir. Söz konusu yatakta üretim yakın zamanda yılda 50 milyon tonu aşacaktır. Unocal'ı alması ile, Bakü-Tiflis-Ceyhan'da da pay sahibi olacak ChevronTexaco'nun Kazakistan'da ürettiği petrolü daha ekonomik şartlarda BTC hattına ulaştırma imkanı dolayısıyla daha karlı şekilde dünya piyasalarına pazarlama imkanı bulacaktır. Zira bir ton petrolün BTC ile taşınma maliyeti 24 dolar iken aynı miktar petrolün Rusya'nın Hazar Konsosiyumu boru hattı ile taşınma maliyeti 29 dollardır. BTC'nin Aktau-Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru hattına dönüşmesinin 2009 yılında reelleşeceği beklenmektedir.

BTC boru hattı, Hazar denizinin Azerbaycan sektöründe yerleşen 'Şahdeniz' yatağındaki doğal gazın pazarlanması amacıyla yapımının bir sonraki yıl bitmesi planlanan Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğal gaz boru hattında karar kılınması açısından da etken olmuştur. 'Şahdeniz' doğal gazının dünya piyasalarına ihracının gerçekleşmesi de Azerbaycan'ın kalkınmasına ivme kazandırmada çok önemli rol oynayacaktır. Nihayet Türkmenistan gazının da Hazar'a dönecek borularla BTE kanalıyla pazarlanmasının gerçekleşmesi halinde bölge ülkelerinin ekonomik imkanları ve stratejik önemleri daha da artmış olacaktır.

Azerbaycan'da çözümü beklenen en önemli problemlerin başında Dağlık Karabağ bölgesinin Ermenistan tarafından işgal edilmiş olması gelmektedir. Karabağ'ın Ermeniler tarafından işgalisonucu bir milyondan fazla Azerbaycan insanı göçe maruz kalmıştır. Bugün ülkenin diğer bölgelerinde olumsuz şartlarda yaşamlarını devam ettirmektedirler. Bu durum ülkedeki işsizlik oranına da olumsuz etkide bulunmaktadır. Ülke topraklarının yaklaşık %20'sinin Ermeniler tarafından işgal edilmesi sonucu ekonomik açıdan hem önemli zarara uğranmış, hem de önemli ekonomik kaynaklarından mahrum kalmıştır. BTC'nin gerçekleşmesiyle küreselleşen dünya ile hem ekonomik hem de siyasi ilişkilerine ivme kazandırma fırsatı bulacak olan Azerbaycan, işgal edilen topraklarını geri almak için daha geniş bir dünya kamuoyu desteğini alma imkanına da kavuşmuş olacaktır.

Bakü-Tiflis-Ceyhan güzergahında yer alan Gürcistan ise, ekonomik açıdan toparlanabilme ve Rusya'ya karşı bağımlılığını azaltabilme açısından önemli bir fırsatı yakalamış olacaktır. Gürcistan ise boru hattından geçiş ücreti alacaktır. Her yıl Gürcistan devlet bütçesine 50 milyon dolar dahil olacaktır. Son yıla ait ülke ekonomik göstergelerine göre bu miktar ülke milli

gelirinin %1'ine tekabül etmektedir. Bu oran Gürcistan devlet bütçesinin temel gelir kaynağı olmasa da, önemli bir gelir kaynağı olarak dikkat çekmektedir. Aynı zamanda boru hattının inşa sürecinde de Gürcistan'a büyük miktarda sermaye yatırılmıştır. Elbetteki Gürcistan BTC'ile ekonomik imkanları ötesinde stratejik bakımdan da bazı imkanlara ulaşmaktadır. BTC ile Gürcistan'ın artık Rusya'nın himayesinde olmadığı ortaya çıkmaktadır. Gürcistan Rusyanın etki alanından uzaklaşarak ABD'ye, NATO'ya ve Türkiye'ye yaklaşan bir ülke olmaya başlamıştır.

Ancak Gürcistan'ın Ahıska bölgesinde hala Rus askeri üsleri bulunmaktadır. Bu bölgede daha çok Gürcistan Ermenileri yaşamaktadır. Gürcistan söz konusu Rus üslerinin kapanmasını talep etmektedir. Fakat Rus üslerinin kapanması bölgede işsizlik sorununu körükleyecektir. Dolayısıyla BTC'in faaliyete başlaması ile hem stratejik konumu güçlenecek hem de ekonomik anlamda önemli bir gelir kaynağına kavuşacak olan Gürcistan, Rus üslerinin Ahıska bölgesinden çekilme noktasında daha kararlı bir tutum sergileyebilecektir.

BTC boru hattında yer alan üçüncü ülke olarak Türkiye, petrol geçişinden yılda yaklaşık 250 milyon dolar gelir elde edecektir. BTC, enerji kaynakları açısından büyük oranda dışa bağımlılık yaşayan Türkiye'nin bu handikaptan kurtulması için de fırsat olmuştur. Türkiye üzerinden geçirilerek batı pazarlarına ulaştırılması ve bu aktarımdan pay alması, Türkiye'nin hem enerji maliyetini büyük oranda düşürecek, hem de önemli bir gelir kaynağı olacaktır.

Bu proje aynı zamanda hem Türkiye-Azerbaycan dış ticaret hacminin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Yıllarca sözü edilen dış ticaretin gelişmemesinden dolayı iki ülke arasında ilişkilerin zayıflaması da böylece ortadan kalkmış olacaktır.

Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı ile petrolün dünya piyasalarına ihracının Türkiye üzerinden gerçekleştirilmesi, şüphesiz Türkiye'nin kıtalar arası jeopolitik önemini de arttıracaktır.

Rusya ve İran, Bakü-Tiflis-Ceyhan'ın reelleşmesi halinde, petrol ve doğal gazın işletilmesinde, dünya piyasalarına ulaştırılmasında ve enerji kaynaklarının fiyat tespitinde ekonomik açıdan olumsuz şekilde etkileneceklerdir. Bu durum Rusya ve İran'ın bölge ülkeleri üzerindeki siyasi ağırlıklarının da azalması anlamına gelmektedir.

İran, Bölgede ABD ve Türkiye'nin güçlenmemesi, Hazar bölgesindeki ülkelerde etkin olabilme ve Orta Doğu'da merkezi yerlerden birini tutma hedefler doğrultusunda Bakü-Tiflis Ceyhan'ın gerçekleşmesini istememiştir.

Bakü-Tiflis-Ceyhan'ın gerçekleşmesinde ABD'nin açık desteğinin önemli bir yeri vardır. ABD, Brzezinski'nin ısrarla dediği: "ABD Avrasya'ya hâkim olamaz ise dünya devleti konumunu sürdüremez" ifadelerinin gereği doğrultusunda stratejik amaçlarına ulaşmak için Rusya ve İran seçenekleri dışında kalan petrol ihraç seçeneklerinden BTC'dan yana tercihte bulunmuştur. Bu tercih ile Kafkasya, ABD ve Rusya arasında dünya üzerindeki mücadele noktalarından birine dönüşmüştür. Rusya'nın proje olarak gündeme geldiği ilk günden itibaren BTC'a karşı açık veya örtülü bir tavır aldığı Gürcistan'da yaşanan olaylarda, Azerbaycan ile arasındaki ilişkilerde ve Hazar'daki sorunların çözümüne ilişkin tutumlarında görmek mümkündür. Ancak neticede BTC'da karar kılınması ve faaliyete başlayacak olması ile Rusya Hazar coğrafyasında ilk defa kendini dışlanmış olarak görmektedir.

Hazar'da Batı'nın kararlı desteği ile gerçekleştirilen enerji projelerinin ve bu çerçevede BTC'ın faaliyete geçmesi ile Rusya'nın bu bölgeden "ayağının kesildiğini" ifade etmek de doğru değildir.

Evet Rusya stratejik bakımdan bölgede önemli güç kaybına uğramıştır, ancak bu Rusya'nın bölgeden 'elini eteğini çekeceği' anlamına gelmemektedir. Hatta Rusya'nın Gürcistandaki askeri üslerini çekmesinden sonra da bunu idia etmek mümkün olmayacaktır.

Rusya'nın yine bir başka bölge ülkesi olan Ermenistan'da da askeri üsleri bulunmaktadır. Rusya'nın bölgedeki etkinliği, herşeyden önce bölge ülkelerindeki tartışma alanları ile kendini hissettirmektedir. Hazar'da yaşanan sorunlar, Gürcistanın bazı bölgelerinde yaşanan sorunlar ve Dağlık Karabağ meselesi...

Sözkonusu problemler adaletle çzüme kavuşturulmadığı sürece bölgede Rusya'nın etkinliği devam edecektir. Nitekim bölgede etkinliğini devam ettirmeyi düşünen Rusya'nın, sorunların çözümünden yana net bir tavır sergilemediği görülmektedir.

Böyle bir noktada yapılması gereken Rusya'nın bölgeden dış etkenlerle, suni yollarla dışlanması olmamalıdır. Aksine yapılması gereken; Rusya'nın bölgede işbirliklerine tabii olarak katılımını sağlamak olmalıdır. Aslında Haydar Aliyev ve ardından İlham Aliyev döneminde Azerbaycan'ın Rusya ile ilişkilerinde uygulamaya çalıştığı politikada böyle bir anlayış hakimdir.

'Asrın Anlaşması'nda Rusya'ya pay verilmesi, Bakü-Novorossiysk hattından, ekonomik olmamasına rağmen, petrol ihraç edilmeye başlanması Bakü'nün Moskova'yı bölgede işbirliğine davet ederek bölgedeki problemlerin çözümünü sağlamaya çalıştığı anlamına gelmektedir. Azerbaycan sorunların çözümünde karşılıklı gayretin gerekliliğini ortaya koymuştur.

Öte yandan Azerbaycan, BTC'ı bir Rusya'yı dışlama adına atılan adım olarak görmemekte ve göstermemeye çalışmaktadır. Azerbaycan'ın Bakü-Novorossiysk'ten ters istikamette petrol taşınması ile Rusya petrolünün de BTC yolu ile dünya piyasalarına ulaştırılmasını Rusya'ya teklif etmiş olması, yukarıdaki görüşü desteklemektedir. Benzer bir teklif olarak Türkiye'nin Samsun'dan Ceyhan'a petrol boru hattının çekilmesini Rusya'ya teklif etmiş olması da, Türkiye'nin Rusya'ya Azerbaycan benzeri bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir.

Netice itibariyle BTC başta olmak üzere BTE'in yanısıra gerçekleşmesi halinde Kazakistan petrolünün ve Türkmenistan doğal gazının Azerbaycan ve Türkiye üzerinden dünya piyasalarına ilişkin gelişmelerin bölge ülkelerinin tümünün ekonomik ve stratejik çıkarlarına hizmet edebileceği işbirliği ortamı ve yolları mevcuttur. Yapılması gereken sağduyu ile ülkelerarası ilişkilerin ve bölgesel sorunların çözümünden yana tavır sergilemektir.